

Tényleg felépül a jeruzsálemi templom?

Suhai György

2015.05.08.

E kérdés megválaszolásához alaposan meg kell vizsgálnunk a Szentírás *templomról* szóló tanítását, mely rendkívüli jelentőséggel bír Isten az egész világra vonatkozó terve megvalósulását és a keresztyén gyülekezt misszióját illetően. Nagyon sok a zavar és félreértés e témával kapcsolatban. Vannak, akiknek e szó hallatán a jelenlegi templomépületeink jutnak eszébe (melyek, funkciójukat tekintve, sokkal közelebb állnak a zsinagógákhoz). Mások egy a végidőkben újra felépülő jeruzsálemi templomra gondolnak, melyre, érdekes módon, semmilyen utalást nem tesz az ÚSZ. Mindössze annyit tudhatunk meg belőle, hogy mi, keresztyének vagyunk „Isten temploma” és talán nem is sejtjük, hogy milyen hatalmas horderejű kijelentés ez. A keresztyén ember (és Krisztus egyházának) identitása, kiváltsága és felelőssége mind tömören benne foglaltatik ebben a meghökkentő megnevezésben. Nézzük meg tehát, mit tanít a Biblia Isten templomáról és a templom sokak által várt, végidőkben történő felépüléséről.

Hol van Isten?

Noha Isten mindenütt jelenvaló és az ő dicsősége betölti az egész teremtett világot, mégis azt kell, hogy mondjuk, hogy nincs mindenütt ugyanolyan módon jelen, ahogy jelenleg a mennyben és ahogy majd az új égen és földön jelen lesz, t.i. az ő teljes, fizikai érzékszerveinkkel is megtapsztalható dicsőségében. Isten jelenléte tehát áthatja az egész teremtett világot, annak látható és láthatatlan dimenzióját is és ezzel párhuzamosan Isten mindig is jelen volt, jelen van és jelen is lesz e földön, az ő népével, speciális módon, valamilyen formában (pl. égő csipkebokor, felhő és tűzoszlop, a szentek szentjében megjelenő sekina-köd stb. formájában).

Templom az ÓSZ-ben

Hol volt jelen Isten a földön, mielőtt Krisztusban testet öltött volna? Az egyszerűség kedvéért induljunk el a Sínai-hegytől. A bűneset után Isten mennyei dicsősége (értsd: dicsőséges, érzékszerveinkkel is megtapsztalható jelenléte) a Sínai-hegyen jelent meg ezen a földön a zsidó nép számára, „felhő, tűz és füst” formájában, földrengés kíséretében:¹

Ex 19:16-18 És lőn harmadnapon virradatkor, mennydörgések, villámlások és sűrű **felhő** lőn a hegyen és igen erős kürtzengés; és megrémüle mind az egész táborbeli nép. ¹⁷ És kivezeté Mózés a népet a táborból az Isten eleibe és megállának a hegy alatt. ¹⁸ Az egész Sínai hegy

¹ Hasonló élményben lehetett része Ézsaiásnak is szolgálata kezdetén, aki a mennyei szentélyben a maga mennyei dicsőségében pillanthatta meg Istent ugyanilyen jelenségek kíséretében (felhő és erős rengések), ld. Ézs 6:4.

pedig **füstölög** vala, mivelhogy leszállott arra az úr **tűzben** és felmegy vala annak **füstje**, mint a **kemencének füstje**,² és az egész hegy **nagyon reng** vala.

Az első hivatalos szentély elkészültével (az ÓSZ-i kultusz kezdetén) Isten látható dicsősége a szentsátorban vesz lakozást az ő népe között:

Ex 40:34-35, 38 És a **felhő** befedezé a gyülekezet sátorát, és az úrnak dicsősége betölté a hajlékot. ³⁵ És Mózes nem mehebe be a gyülekezet sátorába, mert a **felhő** rajta nyugovék, és az úrnak dicsősége tölté be a hajlékot... Mert az úrnak **felhője** vala a hajlékon nappal, éjjel pedig **tűz** vala azon, az Izráel egész háznépének láttára.

A salamoni templom felszentelésekor pedig a templom lesz Isten dicsőségének földi lakhelye:

1 Kir 8:11 úgy, hogy meg sem állhattak a papok az ő szolgálatjokban a **felhő** miatt; mert az úr dicsősége töltötte vala be az úrnak házát.

Jeruzsálemi szentély lesz tehát az összekötő kapocs a menny és föld, Isten országának láthatatlan és látható dimenziója között. Erre utalhat a zoltáros is, amikor azt írja (saját fordítás):

Zsolt 78:69 És megépítette szent helyét, mint magasságokat [ESV angol fordítás: *highest heavens*, **legmagasabb mennyeket**]; **mint a földet**, amelyet örök időre fundált.

Ám a jeruzsálemi templom nem csupán Izrael számára épült, hanem az egész világ (minden nép) vallási központjaként! Salamon jól tudta ezt és ezért a többi között a következőkért könyörög templomszentelési imádságában:

1 Kir 8:41-43 Sőt még az idegen is, aki nem a te néped, az Izráel közül való, ha eljön messze földről a te nevedért; (Mert meghallják a te nagyságos nevedet és a te hatalmas kezedet és kinyújtott karodat), és **eljövén imádkozik e ház felé**: Te hallgasd meg a mennyekből, a te lakhelyedből, és **add meg az idegennek mindazt, amiért könyörög néked**, hogy **megismerjék a föld minden népei a te nevedet, és féljenek úgy téged, miképen a te néped az Izráel**; és ismerjék meg, hogy a te nevedről neveztetik ez a ház, amelyet én építettem.

Vö. 2 Krón 6:32-33; Ézs 56:7 és az eszkatológiai templommal/új Jeruzsálemmel kapcsolatban ld. Ézs 2:2-4; Mik 4:1-3; Jer 3:17.

Jézus is megerősíti ezt, amikor kiúzi a kufárokat a pogányok udvarából és az Ézs 56:7-et idézi:

Mk 11:17 Nincsen-é megírva: Az én házam **imádság házának neveztetik minden nép számára**? Ti pedig rablók barlangjává tettétek azt.

A babiloni fogság kezdetével Isten dicsősége elhagyja a templomot,³ és a foglyok felé (keletre, Babilon irányába) száll, majd Isten azt mondja a foglyoknak, hogy ő lesz nekik templomul egy rövid időre:

Ez 10:18-19 És **elvonula az úrnak dicsősége a ház küszöbétől**, és álla a Kérubok fölé. ¹⁹ És fölemelék a Kérubok szárnyaikat, és fölemelkedének a földről szemem láttára kimentőkben

² A "kemence füstje" kifejezéssel a szentíró azt is jelzi, hogy ugyanaz az Isten (Jahve) jelenik meg a zsidó népnek a Sínai-hegyen, mint aki megjelent egykor Ábrahámnak a vele való szövetségkötéskor, ld. Gen 15:17.

³ Korábban is olvassunk egy templom elhagyási jelenetről. Amikor a filiszteusoknak sikerül megszerezniük a szentládát, Fineás felesége így kiált fel: "Oda van Izráel dicsősége [értsd: elhagyott minket Isten], mert elvétellett az Isten ládája." (1 Sám 4:22).

és a kerekék is mellettök; és megállanak az úr háza keleti kapujának bejáratánál, és Izráel Istenének dicsősége vala felül ő rajtok.

Ez 11:16, 21-24 Ezokáért mondd: így szól az úr Isten: Mivelhogy távol vetettem őket a pogányok közé, és szétszórtam őket a tartományokba, tehát **én leszek nékik templomul rövid időre a tartományokban, a melyekbe mentek...** De a kiknek szívök az ő fertelmességeik és útálatosságai szíve szerint jár, azoknak útját fejközhöz verem, mondja az úr Isten.²² És fölemelék a Kérubok szárnyaikat s a kerekék mellettök, és Izráel Istenének dicsősége rajtok felül vala.²³ És **felszálla az úrnak dicsősége a város közepéből, és áll a hegyre, mely a várostól keletre van.**²⁴ A lélek pedig felvön engem, és vive Káldeába a foglyokhoz látásban az Isten lelke által, és felszálla előlem a látás, a melyet láttam.

Kr.e. 516-ban újra felépül az ún. második templom, amely meg sem közelíti a salamoni templom, pláne nem az Ezékiel által felvázolt fogság utáni új templom dicsőségét. A hozzá fűződő grandiózus ígéretek messze nem teljesedtek be, ld. Hag 2:1-9. Arról meg végképp nem olvasunk sehol, hogy Isten dicsősége „visszaköltözött” volna a templomba, pedig Ezékiel megjövendölte, hogy ennek is meg kell történnie, amikor az új templom felépül:

Ez 43:1-9 És vitt engem a kapuhoz, ahhoz a kapuhoz, a mely napkelet felé néz vala.² És imé, **Izráel Istenének dicsősége jő vala napkelet felől**, és zúgása, mint nagy víz zúgása, és a föld világos vala az ő dicsőségétől.³ És a jelenség, melyet láttam, olyan vala, mint az a jelenség melyet akkor láttam, mikor menék a várost elveszteni; és olyan látások valának, mint az a jelenség, melyet a Kébár folyó mellett láttam. És orczámra esém.⁴ **És az úr dicsősége beméne a házba a kapunak útján, mely néz napkeletre.**⁵ És fölemele engem a lélek, és bevitt engem a belső pitvarba, és imé, **az úr dicsősége betölté a házat.**

Malakiás könyvéből megtudjuk, hogy a nép bűne késlelteti Isten visszatérését a templomba és hogy Isten hirtelen fog visszatérni az Ő templomába:

Mal 3:1 ...és mindjárt [héb: *hirtelen*] eljön az ő templomába az úr, a kit ti kerestek.

Előbb azonban Illésnek kell eljönnie:

Mal 4:5 imé, én elküldöm néktek Illést, a prófétát, mielőtt eljön az úrnak nagy és félelmetes napja.

Ez a prófécia Keresztelő János eljövételével teljesedett be:

Mt 3:3 Mert ez az, a kiről Ésaiás próféta szólott, ezt mondván: Kiáltó szó a pusztában: Készítsétek az úrnak útját, és egyengessétek meg az ő ösvényeit. (Ld. És 40:3)

Mt 11:10 Mert ő az, a kiről meg van írva: imé elküldöm az én követemet a te orczád előtt, a ki megkészíti előtted a te útadat. (Ld. Mal 3:1)

Zakariástól azt is megtudjuk, hogy a „Csemete,” azaz Dávid utóda, a *Messias pap-király* fogja megépíteni az Úr templomát:

Zak 6:12-13 És szólj néki, mondván: Ezt mondja a Seregeknek Ura, mondván: imé, egy férfiú, **a neve Csemete**, mert csemete támad belőle, **és megépíti az úrnak templomát! Mert ő fogja megépíteni az úrnak templomát**, és nagy lesz az ő dicsősége, és ülni és uralkodni fog az ő trónján, és [szó szerint:] *pap lesz az ő trónján*, és békesség tanácsa lesz kettőjük között. (vö. Zak 3:8; Jer 23:5; 33:15)

Templom az ÚSZ-ben

Amikor Jézus színrelép, a tanítványok és sok más zsidó meglepetésére, **újrdefiniálja** a „templom” fogalmát. János, érdekes módon az evangéliuma elejére tűz be egy templomtisztítási jelenetet,⁴ melyet Jézus a következő szavakkal kommentál:

Jn 2:19-22 Felele Jézus és monda nékik: **Rontsátok le e templomot, és három nap alatt megépítem azt.** ²⁰ Mondának azért a zsidók: Negyvenhat esztendeig épült ez a templom, és te három nap alatt megépíted azt? ²¹ **Ő pedig az ő testének templomáról szól vala.** ²² Mikor azért feltámadt a halálból, megemlékezének az ő tanítványai, hogy ezt mondta; és hívének az írásnak, és a beszédnek, a melyet Jézus mondott vala. (Ld. Mt 26:61; 27:40; Mk 14:58; 15:29; ApCsel 6:14)

Ezzel pedig azt üzente, hogy **Ő** az a bizonyos Csemete, aki az Úrnak templomát felépíti (ld. fentebb Zak 6:12-13), sőt hogy **Jézus „teste”, azaz sajátmaga az újjáépített templom.** Erre utal az az epizód is, amikor Jézus megbocsátja a béna bűneit és kijelenti, hogy amire eddig csak a templomban kerülhetett sor (**bűnbocsánat elnyerése** áldozatok bemutatása árán), az az ÚSZ-i korszakban **Jézusnál**, Jézus által történik (Mt 9:2-6). Jézus nyíltan meg is mondja, hogy az ő személyében „nagyobb van itt a [fizikai] templomnál” (Mt 12:6). Ezt jelzi János rögtön az evangéliuma bevezetőjében is, amikor azt írja Jézusról:

Jn 1:14 És az Ige testté lett és lakozék [gör. ἐσκήνωσεν, *eszkénószén, szentéllýé lett, sátorozott*]⁵ mi közöttünk (és láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya egyszülöttjének dicsőségét), aki teljes vala kegyelemmel és igazsággal.

Azaz Jézusban, mint szentélyben (mint az igazi Templomban)⁶ jelent meg e földön újra Isten dicsősége, mely azelőtt, látható módon, a korábbi szentélyekben volt csak jelen, azokon belül is a szentek szentjében. Nem sokkal később, János beszámolója szerint, Jézus a következő rejtélyes kijelentést teszi (Nátánaelnek):

Jn 1:51 Bizony, bizony mondom néktek: Mostantól fogva meglátjátok a megnyílt eget, és az Isten angyalait, **amint felszállnak és leszállnak az ember Fiára** [gör. **az ember Fián**].

Ez pedig nem más, mint egy sokatmondó utalás arra az ÓSZ-i jelenetre, amikor Isten Jákóbnak megjelenik álomban⁷ és azt láttatja vele, hogy „egy lajtorja vala a földön felállítva, melynek teteje az eget éri vala, és **ímé az Istennek angyalai fel- és alájárnak azon.**” (Gen 28:12).⁸ Majd az álomból

⁴ A többi evangéliumban erre az eseményre az evangéliumok vége felé kerül sor. Vannak, akik ebből arra következtetnek, hogy ezek szerint Jézus többször is megtisztította a templomot. Ám könnyen lehet, hogy János az evangéliuma által közölt üzenet (t.i. hogy Jézus az új templom) szempontjából látta fontosnak János, hogy ezt az egyszeri, nagy horderejű, közbotránkozást kiváltó eseményt rögtön az elején említse meg.

⁵ Ez egy egészen nyilvánvaló utalás Isten Irael népének tett korábbi ígéretére, a Lev 26:11-ben: „És az én hajlékomat közétek helyezem.”, illetve előre utal az üdvtörténet végkifejletére is, amikor az új Jeruzsálem alászáll a mennyből: „és hallék nagy szózatot, amely ezt mondta az égből: **ímé az Isten sátora** [gör. σκηνη] **az emberekkel van és velük lakozik** [gör. σκενωσει]” (Jel 21:3).

⁶ A Jelenések könyve is arról beszél, hogy maga az Úr, a mindenható Isten és a Bárány lesz a mennyből alászállt új Jeruzsálem igazi temploma (Jel 21:22).

⁷ A görög ÚSZ (NA27; UBS4) szerkesztői is feltüntetik ezt az ÓSZ-i utalást.

⁸ Valószínű, hogy már Babel tornya is egy templom volt (talán egy ún. lépcsős *ziggurat*, melyből rengeteget találtak Mezopotámiában, azaz az ősi Sineár földjén, <http://www.throneofgod.com/Sodom/ziggurat.htm>), mely „templom” szintén azzal a céllal épült, hogy „a teteje az eget érje” (Gen 11:4), azaz hogy az Isten ellen lázadó, Tőle elszakadt büszke ember megpróbálja áthidalni a menny és föld (Isten és ember) között tátongó nagy szakadékot. Minderről bővebben ld. a *Szerezünk magunknak nevet!* c. tanulmányt

felszerkenve Jákób azt mondja: „nem egyéb ez, hanem **Istennek háza**, és az égnek kapuja.” (Gen 28:17).⁹ Vagyis maga Jézus is jelzi számunkra, hogy Ő az a „létra”, amit Jákób álomban látott. Ő az Isten háza, Ő az igazi templom, az igazi összekötő kapocs menny és föld között. E jelen üdvtörténeti korszakban kizárólag Benne és Átala találkozhatunk Istennel (Ef 2:18; 3:12). Tulajdonképpen erre utal azzal is Jézus, amikor azt mondja, hogy *„Jöjjetek énhozzám mindnyájan akik megfáradtatok és megterhelgettetek, és én megnyugtatlak titeket. Vegyétek föl magatokra az én igámat, és tanuljátok meg tőlem, hogy én szelíd és alázatos szívű vagyok: és nyugalmat találtok a ti lelkeiteknek.”* (Mt 11:28-29). Az ÓSZ-ben ugyanis a templom volt Isten nyugalmának a helye (Zsolt 132:8, 14; Ézs 11:10; 66:1, melyet István is idéz az Apcsel 7:49-ben). Jézus azzal az igénnyel lép fel, hogy ő maga az Isten nyugalmának a helye, azaz az új templom. Az ÚSZ-ben már nem a jeruzsálemi templomban, hanem Jézusban, Jézusnál találhatjuk meg Isten nyugalmát.

Krisztus egyháza, mint Isten temploma

Az ÚSZ nem csak Jézust mutatja be úgy, mint az új templomot, hanem az általa létre hívott keresztyén egyházat is „Isten templomának” nevezi. Ez pedig a keresztyének Krisztussal való egységéből fakad. Akik ugyanis hit által egyggyé lettek Krisztussal, azok Krisztussal együtt mindabban részesednek, amivel Krisztus bír. Azaz ami igaz Krisztusra, az igaz a Benne hívőkre is. Pál apostol a következőképpen fejti ki ezt a gondolatot:

Ef 2:19-22 Azért immár nem vagytok jövevények és zsellérek, hanem polgártársai a szenteknek és cselédei az Istennek,²⁰ Kik fölépítettetek az apostoloknak és prófétáknak alapkövén, lévén **a szegletkő** [ἀκρογωνιαίος, akrogóniaiosz] **maga Jézus Krisztus**,²¹ **A kiben az egész épület szép renddel rakattatván, nevedik szent templommá az úrban;**²² **A kiben ti is együtt építettetek Isten hajlékává a Lélek által.**

Vagyis, Jézus Krisztus az új templom szegletköve, a z ÚSZ-i próféták és apostolok¹⁰ az új templom alapkövei, az egyes keresztyének pedig élő építőkövei ennek az Isten Lelke által épített új "épületnek" amelyek mind a Szegletkőhöz igazodnak (vö. Mt 16:18). Ez az alapja annak, hogy Pál máshol is úgy beszél a gyülekezetről is, mint Isten templomáról:

1 Kor 3:16-17 Nem tudjátok-é, hogy **ti Isten temploma vagytok**, és az Isten Lelke lakozik bennetek? Ha valaki az Isten templomát megrontja, megrontja azt az Isten. **Mert az Istennek temploma szent, ezek vagytok ti.**

(<http://bpbibliaiskola.hu/Tanulmany/Babel%20tornya%20-%20ki%20szerez%20nekem%20nevet.pdf>). Isten megghiúsítja ezt a nevetséges tervet és Jákóbnak kijelenti, hogy nem emberek, hanem Ő maga (az általa épített „templom”) fogja majd áthidalni ezt a szakadékot.

⁹ Az sem kizárt, hogy Jákób is egy *zigguratot* (egy az akkori kor szokásai szerint épített szentélyt/templomot) láthatott, hiszen Isten „házának” nevezi azt és a „létra”-ként fordított héber szó (מִצְדָּה, szullám) is inkább kőlépcsőt jelent. A „létra” valójában tehát egy a zigguratra felvezető lépcső lehetett.

¹⁰ Figyelemre méltó, hogy Pál nem nevez meg semmilyen ÓSZ-i tekintélyt, pl. prófétákat vagy Mózeszt az új templom szerkezetével kapcsolatban. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az ÓSZ-nek számunkra többé semmi jelentősége sincs (mint ahogy azt nagyon sok evangélikus lelkész gondolja). Inkább azt jelenti ez, hogy Jézus és az apostolok ÓSZ értelmezése kell, hogy mérvadó legyen számunkra. S hogy miből tudhatjuk biztosan, hogy itt ÚSZ-i prófétákról van szó, ld. Eph 3:5.

2 Kor 6:16 Vagy mi egyezése Isten templomának bálványokkal? Mert **ti az élő Istennek temploma vagytok**, a mint az Isten mondotta: Lakozom bennök és közöttük járok; és leszek nékik Istenök, és ők én népem lesznek. Vö. 1Kor 6:19.

Figyeljük meg, hogy Pál Jézust az új templom *sarokkövének* (szegletkövének) nevezi, mely a legfontosabb köve volt egy épületnek, vö Mt 21:42; Mk 12:10; Apcsel 4:10; 1 Pét 2:4, 6. Minden fal és az alapkövek (az apostolok tanítása) is ehhez a kőhöz kellett, hogy igazodjanak. Egy egészen új sarokkövel és új alapokkal bíró „templomépületről” van tehát szó. Nem véletlenül idézi Pál a 2 Kor 6:16-ban a **Lev 26:12-t**, melynek megelőző verse Isten hajlékát említi:

Lev 26:11-12 És az én hajlékomat kötétek helyezem, és meg nem útál titeket az én lelkem.
¹² És közöttetek járok, és a ti Istenetek leszek, ti pedig az én népem lesztek. Vö. Ez 37:27.

Ez az, eredetileg a zsidó népnek adott mózesi, ígéret kezdett el tehát beteljesedni Pál szerint az ÚSZ-i korban Jézus eljövételével (halálával és feltámadásával) és az ÚSZ-i egyház megalakulásával: Isten az Ő Lelke által lakozást vett nem csupán az Ő ÚSZ-i népe között, hanem az ő népében (2Kor 6:16) azaz az ő új templomában: a *gyülekezetben* (és annak minden egyes tagjában, ld. 1Kor 6:19).¹¹ Ez egy még mélyebb közösség az ŐSZ-i nép által tapasztalt Istennel való közösséghez képest. Akkor Isten csupán a templomban "lakott" az ő népe között, most pedig Isten az ő Szentlelke által benne lakik minden egyes gyermekében! De hisz pontosan ezt ígérte Jézus az ő tanítványainak:

Jn 14:17 Az igazságnak ama Lelkét: akit a világ be nem fogadhat, mert nem látja Őt és nem ismeri Őt; de ti ismeritek Őt, mert **nátatok lakik, és bennetek marad**.

Vö. Jn 14:20; 15:4; Mt 10:20; Rm 8:9-11; 1Kor 3:16; 6:19; 14:25; 1Jn 4:4.

Ez lélegzetelállító gondolat lehetett egy zsidó ember számára! Olyan, mintha mi lennénk (még pontosabban a szívünk lenne) a szentek szentje! Ha pedig egyszer a Szentlelke személyében Isten lakozást vesz bennünk, akkor ő onnan bizony soha többé ki nem költözik! Megszomorodhat a mi bűneink miatt (Ef 4:30), de nem költözik ki belőlünk! Vagyis nem történhet meg velünk az, ami a Salamon által épített templommal megtörténhetett, t.i. hogy kiköltözött belőle Isten dicsősége (ld. fentebb Ez 10:18-19). Jézus azt ígéri, hogy Ő bennünk marad (Ld. Mt 28:20)! Ez egyszerűen felfoghatatlan! A Zsidókhöz írt levél is ugyanezt a gondolatot vezeti tovább:

Zsid 3:3-6 Mert ez [Jézus Krisztus] nagyobb dicsőségre méltattatott, mint Mózes, a mennyiben **a ház építőjének** nagyobb a tisztessége, mint a háznak. ⁴ Mert minden háznak van építője, a ki pedig mindent elkészített, az Isten az. ⁵ Mózes is hű volt ugyan az ő egész házában, mint szolga, a hirdetendőknek bizonyására, ⁶ **Krisztus** ellenben, mint Fiú **a maga háza felett, a kinek háza mi vagyunk**, ha a bizodalmat és a reménységnek dicsekedését mind végig erősen megtartjuk.

¹¹ Sokan állítják, hogy Istennek az ÚSZ-i időkben két választott népe van: Izrael és az Egyház. Anélkül, hogy ennek a kérdésnek a részleteibe mennék, csak egyetlen dologra szeretném felhívni a figyelmet: az LXX (az ŐSZ Jézus korában használt görög fordítása) rengeteg helyen (valamivel kevesebb, mint 100 igeversben) nevezi Izrael népét "gyülekezetnek"/"egyháznak" (ἐκκλησία, *ekklészia*, héberül: קהל, *káhal*, ld. pl. Deut 23:2-9, vö. Apcsel 7:38). Azzal, hogy Isten az Ő ÚSZ-i népét is *ekklésziának* nevezi, jelzi, hogy neki továbbra is van egyháza/gyülekezete, de ez most már nem csupán zsidókból, hanem zsidókból és mindenféle más népből származó emberekből áll. Az ŐSZ-i döntő többségében zsidókból álló *ekklészia* jogfolytonos ÚSZ-i utóda a keresztyén *egyház/gyülekezet*. Ezt erősíti meg annak ténye is, hogy amit egykor Isten Izrael népnek mondott annak „alkotmányozó ülésén”, azt az ÚSZ-ben a döntő többségében nem zsidókból álló keresztyén egyháznak mondja: „*Ti pedig választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, megtartásra való nép vagytok*” (1 Pét 2:9, vö. Ex 19:5-6)!

És erről ír Péter is:

1 Pét 2:4-7 Akihez járulván, mint élő, az emberektől ugyan megvetett, de Istennél választott, becses kőhöz, ⁵ Ti magatok is **mint élő kövek épüljétek fel lelki házzá**, szent papsággá, hogy lelki áldozatokkal áldozzatok, amelyek kedvesek Istennek a Jézus Krisztus által. ⁶ Azért van meg az írásban: imé **szegeletkövet** [ἀκρογωνιαίος, *akrogóniaiosz*] tesztek Sionban, amely kiválasztott, becses; és aki hisz abban, meg nem szégyenül. ⁷ Tisztesség azért néktek, a kik hisztek; az engedetleneknek pedig: A kő, a melyet az építők megvetettek, az lett a szegeletnek fejévé, és megütközésnek kövévé s botránkozásnak sziklájává;

Vö. Ézs 28:16; 1Pét 4:17.

És miért volt szükség egy új templomra? Azért, mert a régi nem töltötte be a szerepét, azaz nem vált minden nép számára az Istennel való találkozás helyévé (Mk 11:17). A Zsidókhöz írt levél azt is világosan kifejti, hogy Jézusban (és az Ő egyházában) nem csak a templom, de az ahhoz kapcsolódó **ÓSZ-i papság és áldozati kultusz is beteljesedett!** Jézus az igazi és jobb Főpap, hiszen Ő a pap-király Melkisédek rendje szerinti főpap (Zsid 5:10), aki egyszeri, tökéletes engesztelő áldozatot mutatott be az Ő népéért (Zsid 2:17), melynek alapján folyamatosan közben is jár értünk (Zsid 7:22-27), méghozzá a mennyei, valódi templomban (ld. lentebb). Jézus maga volt a tökéletes, örökérvényű engesztelő áldozat (Zsid 9:12,14, 25-28; 10:10-12); és Krisztusban mi is **királyi papokká lettünk** (1Pét 2:9; Jel 1:6; 5:10), akik Istennek tetsző, **lelki áldozatokat mutatnak be** egész életükkel és esetleges mártírhalálukkal is Istennek (1 Pét 2:5; Rm 12:1-2; Zsid 13:15,16; Fil 2:17; 4:18). Ez ugyancsak a hívők Krisztussal való egységből fakad.

Ezt jelzi az is, amikor Péter hitvallását követően Jézus az Ő anyaszentegyháza *felépítéséről* beszél, majd rögtön ezután a kulcsok hatalmának (bűnbocsánat meghirdetése) a templomi **papság helyett** az **apostoli egyházra** történő átruházásáról, mely az egyház legfőbb küldetésévé lett (Mt 16:16-19; 18:18, vö. Jn 20:23). Többé tehát nem a jeruzsálemi templomban az ároni papság szolgálata által, hanem Krisztus „testében”, az egyház közösségében nyerhetünk bűnbocsánatot. Ezt jelzi Jézus a gutaütött bűnének megbocsátásával (Mt 9:2) vagy a parázna nő bűneinek megbocsátásával is (Lk 7:48). Nem kell többé senkinek a jeruzsálemi templomba mennie bűnbocsánatért, azt egyedül Jézusnál kaphatja meg mindenki. Mert *"az Embefiának van hatalma e földön a bűnöket megbocsátani"* (Mk 2:10).

Mi a helyzet Ezékiel prófécijával?

Ha figyelmesen olvassuk az ezékieli új templom felépítéséről szóló próféciát, akkor észre kell hogy vegyük, hogy csakúgy, mint más prófécia, ez a prófécia is *feltételes prófécia* volt, azaz, a nép megtérésétől/engedelmességétől függött annak beteljesedése:

Ez 43:9-11: Most már eltávoztatják [*héb: távoztassák el*] paráznaságukat és királyaik holttesteit tőlem, **és [akkor]** ő köztök lakozom mindörökké. ¹⁰ Te, embernek fia, hirdessed Izráel házának ezt a házat, hogy piruljanak vétkeik miatt. És mérjék utána arányosságát; ¹¹ **És ha pirulni fognak** mind amiatt, amit cselekedtek: **[akkor]** e ház formáját és berendezését, kijáratait és bejáratait és minden formáit és minden rendeléseit és minden formáit és minden törvényeit jelentsd meg nekik és írd meg szemeik előtt, hogy megtartsák minden formáját és minden rendeléseit, s azokat cselekedjék.

A zsidó nép, mint tudjuk, nem tért meg engedetlenségéből még a babiloni fogságban sem. Ezeknek a feltételeknek egyedül Jézus tett eleget, mint az egyetlen igaz izraelita! Ezért teljesedhetett be, kevésbé szó szerinti értelemben, Őbenne és Őáltala az új templomra vonatkozó prófécia (is):

2 Kor 1:20 Mert Istennek **valamennyi ígérete őbenne** [Krisztusban] lett igenné és őbenne lett ámenné az Isten dicsőségére mi általunk.

Ezért fontos nekünk mindenkifelett Jézusra figyelni, mint Isten ŐSZ-i ígéreteinek és kijelentésének leghitelesebb értelmezőjére és megnézni azt, hogy Ő hogyan definiálja újra a templom fogalmát és hogyan teljesíti be az arra vonatkozó ígéreteket. Erről szól az az epizód is, amikor Krisztus megdicsőül a hegyen és a tanítványok szeme láttára megjelenik neki Mózes és Illés (akik az ŐSZ-i Kijelentést: a Törvényt és a Prófétákat jelképezik). Majd egy mennyei szózat ezt mondja: „*Ez az én szerelmes Fiam; Őt hallgassátok*” (Mk 9:7). Azaz arra figyeljétek, azt tekintsetek mérvadónak, amit Jézus Krisztus tanít, azaz **ahogy Ő értelmezi és magyarázza** számotokra a Törvényt és a Próféták írásait.

Ez a templom tehát nem kézzel csináltatott, melyet Isten dicsősége minden eddigi mértéket meghaladó módon folyamatosan tölt be. Az új templom folyamatosan terjeszkedik egészen addig, míg be nem tölti az egész földet Isten ŐSZ-i népének az egész földön való elszaporodása által. Ám majd csak Jézus második eljövetelekor és az Új, mennyei Jeruzsálem földreszállásakor fogja Isten látható dicsőséges jelenléte betölteni egészen és teljesen a földet. Jelenleg a „már, de még nem” feszültségében élünk.

Ami pedig a templom fokozatos terjeszkedését/terjedését illeti, érdemes megfigyelni, hogyan bővültek az egymást követő szent helyek Izrael története során:

1. Az ősatyák még kicsiny szentélyeket/oltárokat építettek.
2. A szent sátor minden bizonnyal nagyobb alapterületű volt, mint az ősatyák szentélyei.
3. Salamon templomának (1. templom) körülbelül *kétszer akkora* volt az alapterülete, mint a szent sáornak és sokkal magasabb is volt.
4. A 2. templom (Heródes munkálatainak köszönhetően, de az üdvtörténet kibontakozásával összhangban) a *nők udvarával és a pogányok udvarával bővül* az Ézs 56:6-7 alapján.
5. Az Ezékiel látomásában megjelenő új templom (Ez 40-48) egy *további belső és külső udvarral bővül*, mely megegyezik a Qumránban talált ún. Templom tekercsben szereplő leírással.¹² Az ezékieli templom, az előbbiektől eltérően, szabályos négyzet alapterületű, csakúgy mint a szentek szentje és az Új Jeruzsálem (Ez 48:30-35; 1 Kir 6:20; Jel 21:16). Az előző templomokban a szentek szentje volt csupán négyzet alapterületű.

Egyébként ezt a templomtér-tágulást láthatjuk az egyiptomi fáraók templomépítési projektjeinél is.¹³

Az ŐSZ tehát nem beszél egy újabb, emberek által épített jeruzsálemi templomépület végidőben történő felépüléséről, ahol majd újra felállítatik az ároni (lévita) papság és ismét beindul az áldozati kultusz. Két templomról történik csupán említés: a fent említett lelki házról, mely a Jézus körül szerveződött, zsidókból és pogányokból álló keresztyén egyházban ölt testet, illetve arról az

¹² Gregory K. Beale, *The Temple and the Church's Mission*, (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 2004), 166, 167.

¹³ Beale, 167.

utolsó/végső "Templomról," amely majd a megújított földre leszálló új Jeruzsálemben, azaz az újáteremtett földön lesz:

Jel 21:22 És templomot nem láttam abban: mert az úr, a mindenható Isten annak temploma, és a Bárány.

Ez összhangban van Isten korábbi, a földi templomépület ideiglenes, átmeneti voltát hangsúlyozó kijelentéseivel. Isten világosan megmondja, hogy az egész teremtett világ az ő trónterme, azaz az ő temploma:

Ézs 66:1 így szól az úr: Az egek nékem ülőszékem, és a föld lábaimnak zsámolya: minő ház az, a melyet nékem építeni akartok, és minő az én nyugalmamnak helye?

Jer 23:24 vajjon nem töltöm-é én be a mennyet és a földet? azt mondja az Úr.

Amikor Salamon megépíti a templomot így szól:

2 Krón 6:18 Avagy lakozhatnék-é valósággal az Isten e földön az emberek között? Ìme az egek és az egeknek egei téged be nem fogadhatnak, mennyivel kevésbbé e ház, amelyet én építettem.

Salamon is tisztában volt tehát azzal, hogy a templomépület egy átmeneti "szálláshelye" lehetett csak annak a hatalmas Istennek, egészen pontosan az ő "Nevének" (1 Kir 8:17; 9:3, 7), aki az egész teremtett világot az ő (és az ember) lakóhelyéül alkotta meg. A földi templom a bűneset következtében vált szükségessé, mely az élő Istennel való találkozás és kapcsolattartás meglehetősen szűkös keretek közé szorított és igen komoly "védelemi rendszerrel" ellátott egyetlen legitim *szenthelye* volt (mint második Éden vagy mint egy talpalatnyi menny a földön).¹⁴ És csak addig állhatott fenn, míg Isten el nem kezdte az eredeti teremtési rend helyreállítását (az újáteremtést) Krisztus halála, feltámadása és az ÚSZ-i gyülekezet létrehívása által. Ahogy Beale fogalmaz a templomról írt egyik értekezésében: *"János apostol azzal a céllal kedi el bemutatni az édeni motívumot a Jel 22:1-ben, hogy olvasói tudtára adja, hogy a Gen 2-ben megkezdett isteni [kozmosz] templomépítés Krisztusban és az ő népében fog kiteljesedni és az egész világot magába fogja ölelni."*¹⁵ Az üdvtörténet utolsó felvonása azzal ér véget, hogy az új Jeruzsálem alászáll a mennyből és Isten újra az emberekkel fog lakni úgy, ahogy a kezdek kezdetén is volt:

Jel 21:3-4 És hallék nagy szózatot, amely ezt mondja vala az égből: **ímé az Isten sátora az emberekkel van, és velők lakozik, és azok az ő népei lesznek, és maga az Isten lesz velők, az ő Istenök.** ⁴ És az Isten eltöröl minden könyvet az ő szemeikről; és a halál nem lesz többé; sem gyász, sem kiáltás, sem fájdalom nem lesz többé, mert az elsők elmúltak.

¹⁴ A jeruzsálemi templom ideiglenes, átmeneti jellegét emeli ki számunkra a Szentírás annak bemutatása által is, hogy Isten kétszer is leromboltatta azt a nép hitehagyása, megáltkodott bálványimádása miatt (Kr. e. 586-ban a babiloniak, Kr. u. 70-ben a rómaiak által). Isten tehát nem riadt vissza attól, hogy kiköltözzön a földi templomból, Ő nem vált "hontalanná", hiszen az ő igazi, állandó lakhelye mindig is a menny volt (ld. lentebb). Izrael népe közé is azzal a szigorú feltétellel költözött, hogy *"szentek legyetek, mert én az Úr, a ti Istenetek szent vagyok"* (Lev 19:2). Mihelyst Izrael természetesnek vette Isten jelenlétét és elhagyta Istenét teljességgel megfejltkezve a szentségre törekvésről, Isten is elhagyta népét és földi lakhelyét. Mindezt pedig előre megjövendölte már a templom építésekor (1 Kir 9:6-9).

¹⁵ Beale, "The Final Vision Of The Apocalypse And Its Implications For A Biblical Theology Of The Temple" in T. Desmond Alexander, Simon J. Gathercole eds., *Heaven on Earth* (Pater Noster Press, 2004), 204.

Úgy gondolom tehát, hogy igen komoly tévedésben vannak azok, akik egy új, fizikai értelemben vett jeruzsálemi templom *a Messiás Király által történő felépülését* várják. Tévedésük oka a mechanikus, azaz szó szerinti próféciaértelmezés, mely figyelmen kívül hagyja mind az *ÓSZ-i próféciák feltételes voltát, mind az üdvtörténet előrehaladását, kibontakozását, mind pedig a földi templom ideiglenes voltát illetve a templom fogalmának Jézus-i „újraértelmezését”*. Az Ezékiel által felvázolt új templom nem épült meg olyan formában, mint ahogy azt a próféta részletekbe menően megjövendölte (Ez 40-46), ez azonban nem Isten kudarcát jelzi, hanem, ahogy fentebb is kifejtettem, inkább azt, hogy a zsidó nemzet soha nem tért meg igazán bűneiből (nem *“pirultak vétkeik miatt”* – Ez 43:10) és így továbbra is alkalmatlanok maradtak annak az egész világot megváltoztató/megújító isteni küldetésnek a betöltésére, amelyet az új templomból csordogáló hatalmas folyamra alakuló patak jelképezett Ezékiel próféciájában (Ez 47:1-12),¹⁶ mely a Szentlélek kitöltése és az evangélium egész világon történő fokozatos elterjedése által valósul meg.¹⁷

Erre az ezékieli próféciára utal Jézus, amikor a Jn 7:37-38-ban azt mondja, hogy *„ha valaki szomjúhozik, jöjjön énhozzám és igyék. Aki hisz én bennem, amint az Írás mondotta, élő víznek folyamai ömlenek annak belsejéből,”* mely egy újabb megerősítése annak az ÚSZ egészét átható tanításnak, hogy Jézus maga, illetve a benne hívők együttesen képezik Isten templomát.

Jézus "az Írás" alatt bizonyára mindenképp előtt az Ez 47-et érthette (és esetleg a Zak 14:8-at), melyben az új, eszkatológiai templomból kiáradó éltető vízfolyamról olvasunk. A samáriai asszonnyal folytatott beszélgetésben is ugyanezt a képet használja: *“valaki pedig abból a vízből iszik, amelyet én adok neki, soha örökké meg nem szomjazik, hanem az a víz, amelyet én adok neki, örök életre buzgó víznek forrása lesz őbenne”* (Jn 4:14). E két ÚSZ-i igehelyet kivéve csupán a Jelenések könyvében olvasunk ismét az élet vizének folyójáról, mely az Isten és a Bárány trónjától ered és hömpölyög végig a már mennyből alászállt új Jeruzsálem főutcáján (Jel 22:1-2). Mindenképpen figyelemre méltó tehát, hogy az ÚSZ nem tesz említést egy a végidőkben felépülő jeruzsálemi templomépületről, melyből bármiféle élő vízfolyam áradna ki.

Isten kegyelme és szuverén hatalma ragyog fel még abban is, hogy a zsidó nép hitetlensége, alkalmatlan volta *ellenére* is *“felépült”* ez az új és még dicsőségesebb templom,¹⁸ amelyből kiindulva valóban végbemegy az a világmisszió, amelyet Ezékiel megjövendölt. Mi vagyunk az Isten temploma és már évezredek óta hömpölyög és egyre csak dagad az a kis patakocska, amely a Szentlélek jeruzsálemi kitöltésekor és az első gyülekezetek megalakulásakor eredt meg, és aminek senki nem állhatja többé útját! Ennek bővebb kifejtését ld. lentebb.

A templom *„felépülése”* mindig is elengedhetetlen feltétele volt a *misszió sikerességének*. A misszió célja ugyanis az volt, hogy az Úr dicsősége, az Édenből, azaz az ősi szentélyből (ld. lentebb) kiindulva Isten képmásainak az egész földön való elterjedésével/elszaporodásával betöltsék az egész földet, vö. Gen 1:28; 12:2-3; 28:14; Zsolt 8, Num 14:21 Hab 2:14, Zsolt 72:19; Ézs 11:9. Ld. *Mi Isten álma?* c. fejezetet (<http://istenalma.hu>).

¹⁶ Ezért vétetett el tőlük (mint a faji származására büszke és a Messiást elutasító zsidó nemzetből) az Isten országa (Mt 21:42-43) és adatott a zsidókból és nem zsidókból álló, Krisztusban hívő keresztyén gyülekezetnek (Gal 3:28; Ef 2:12-15; 1 Pét 2:7-10) ezért romboltatott le a jeruzsálemi templom is (Mt 23:38; 24:2).

¹⁷ Az apostolok, Szentlélekkel betöltekezve, mindenképp előtt a jeruzsálemi templomban kellett, hogy hirdessék *„az életnek beszédét”* (Apcsel 5:20).

¹⁸ Vagy talán még helyesebb, ha úgy fogalmazzunk, hogy Jézus Krisztus, mint az igazi Izrael megtestesítőjének tökéletes, haláláig tartó engedelmisségének köszönhetően.

Néhány elgondolkodtató részlet az ezékieli új templom leírásában, melyek a nem szó szerinti beteljesedés irányába mutatnak

1. Tényleg vissza fog állni az áldozati kultusz (Ez 45)?

A szó szerinti értelmezést vallók azt mondják, hogy ezek csak amolyan emlékeztető áldozatok lesznek az új templomban (mely az ezer éves birodalom időszakában fog majd felépülni). Ám ez ellentmond a Szent szövegnek, melyben az áll, hogy az áldozatok bemutatásának célja az *engesztelés* és nem a megemlékezés:

Ez 45:15 És egy darab a nyájból, kétszáz darab után Izráel bővizű földjéről ételáldozatra és égőáldozatra és hálaadó áldozatokra, az ő engesztelésökre [héb. לְכַפֵּר, *lökappér*, *engesztelésükre*], ezt mondja az úr Isten.

vö. Ez 45:17, 20.

Mindhárom helyen ugyanaz az „engesztelés” szó szerepel, mely a mózesi kultusz egyik legfontosabb szakkifejezése volt az áldozatokkal kapcsolatban (Lev 6:30; 8:15; 16:6, 11, 24, 30, 32-34; Num 5:8; 15:28; 29:5). Ez azonban ellentmond az ÚSZ-i Kijelentésnek, mely szerint Krisztus tökéletes, végleges, megismételhetetlen engesztelést szerzett egyetlen áldozatával, ami minden további engesztelőáldozat bemutatását feleslegessé, sőt bűnné teszi (Ld. katolikus mise, mint „kárhozatos bálványimádás, Heidelbergi Káté 80. kérdés-felelet). A legvilágosabban a Zsidókhöz írt levél beszél erről, mely egyenesen *apostáziának*, azaz az igaz hittől való elfordulásnak nevezi az áldozati kultuszhoz való visszatérést (Zsid 9:12, 26, 28; 10:10-18, 26-27, 36-39). Az is világos, hogy Krisztus egyetlen és megismételhetetlen engesztelő áldozatára nem engesztelő áldozatok ismételt bemutatásával, hanem a Jézus által rendelt Úrvacsorával kell megemlékeznünk (Mt 26:26-29; 1 Kor 11:23-26). Az engesztelő áldozatok bemutatásának jövőbeni visszaállítása nagyon komoly visszalépést jelentene az üdvtörténet kibontakozásában.

2. Tényleg a jelenleg létező, földi Jeruzsálem lesz újra Isten tiszteletének földrajzi központja, ahová a pogányoknak is el kell majd zárandokolniuk, hogy Istennel találkozhassanak és őt imádhassák (Ez 47)?

Ez az értelmezés egy újabb üdvtörténeti visszalépést jelentene, hisz Jézus világosan megmondta, hogy Isten tisztelete, az Ő első eljövételével többé nincs többé helyhez (Jeruzsálemhez és a templomépülethez) kötve:

Jn 4:21, 23 Monda néki Jézus: Asszony, hidd el nékem, hogy eljő az óra, amikor sem nem ezen a hegyen, sem nem Jeruzsálemben imádjátok az Atyát... De eljő az óra, **és az most van**, a mikor az igazi imádók lélekben és igazságban imádják az Atyát: mert az Atya is ilyeneket keres, az ő imádoíul.

Az is érdekes, hogy ugyanebben a párbeszédben Jézus utalást tesz az ezékieli templomból kiáradó élő vízre, mely a benne hívők belsejéből fog felbuzogni (ld. fentebb, Jn 4:10, 14, vö. Jn 7:38). Nehéz nem észrevenni ezt az utalást. Jézus tehát jelzi, hogy többé nem egy fizikai helyhez fog kötődni az igaz

Isten tisztelete, hanem a Szentlélek ajándékához. Akik Isten Szentlelkét kapják, azok lesznek Isten igaz imádói és „belőlük” (mint új templomból) fog felbuzogni és továbbáradni az élet vizének folyama.

3. Számos fontos berendezési tárgy „hiányzik” az ezékieli új templomból (a teljesség igénye nélkül):

- a rézmedence
- az arany gyertyatartó
- a kenyerek asztala¹⁹
- illatáldozati oltár
- a főpap
- a szövetség ládája.

Ezek mindegyike központi jelentőséggel bírt a kultusz szempontjából. Ezek „hiánya” (legalább is nem említése) azért is figyelemre méltó, mert mind a szentsátor, mind a salamoni templom leírásakor az összes berendezési tárgy precízen fel van sorolva.

4. Újra különbséget kell majd tenni rituálisan tiszta és tisztátalan dolgok között (Ez 44:23)?

Ez is komoly üdvtörténeti „visszalépés” lenne, hisz Jézus egyszer s mindenkorra eltörölte ezeket a rituális különbségeket és újraértelmezte a tiszta és tisztátalan fogalmát:

Mt 15:11 Nem az teszi tisztátalanná az embert, a mi a szájon bemegy, hanem ami kijön a szájból, az teszi tisztátalanná az embert.

vö. Mk 7:18-23

És mi a helyzet a mennyei templommal?

A jeruzsálemi templom újjáépítésének szükségessége mellett szóló érvelést gyengíti az ÚSZ mennyei templomról szóló tanítása is. Mind a Zsidókhoz írt levél, mind a Jelenések könyve beszél egy a mennyei dimenzióban jelenleg is üzemelő ún. *igazi* szentélyről. Ahogy már fentebb is említettük, mind az ÓSZ, mind az ÚSZ írói úgy tekintettek a földi szentélyre, mint Isten *ideiglenes* "lakhelyére", mely az *ószövetség* (azaz a Sínai-hegynél kötött szövetség) azon elemeinek egyike volt, amely az *új szövetség* eljövételével elavulttá, idejét múlttá, feleslegessé vált (Zsid 8:13). A földi szentély a mennyeknek egy utánzata, makettje, árnyéka volt csupán.

Zsid 8:1-5 Fődolog pedig azokra nézve, amiket mondunk, az, hogy olyan Főpapunk van, aki a **mennyei Felső királyi székének** jobbára ült, ² Mint a **szent helynek és amaz igazi sátor**nak szolgálja, amelyet az Úr és nem ember épített... ⁴ Ha tehát a földön volna, még csak pap sem volna, lévén olyan papok, akik a törvény szerint áldoznak ajándékokkal, ⁵ Akik a **mennyei dolog ábrázolatának és árnyékának** szolgálnak, amint Isten mondotta Mózesnek,

¹⁹ Ezékiel említ egy asztalt, „mely az Úr előtt áll” (Ez 41:22), de ez nem tűnik azonosnak a korábbi templomokban található kenyerek asztalával, mert más anyagból készül és mások a méretei is.

mikor be akarta végezni a sátor: Meglásd, úgymond, hogy mindeneket azon **minta** (typos) szerint készíts, amely a hegyen mutattatott néked.

Vö. Ex 25:40.

Zsid 9:1-12 Annakokáért voltak ugyan az első szövetségnek is istentiszteleti rendtartásai, mint szintén **világi [földi] szenthelye**.² Mert sátor építettett...⁷ A másodikba [a szentek szentjébe] azonban egy-egy évben egyszer csak maga a főpap, vérrel, melyet magáért és a nép bűneiért áldoz.⁸ Azt jelentvén ki ezzel a Szent Lélek, hogy **még nem nyílt meg a szentély útja, fennállván még az első sátor**.⁹ Ami példázat a **jelenkori időre**, mikor áldoznak oly ajándékokkal és áldozatokkal, melyek nem képesek lelkiismeret szerint tökéletessé tenni a szolgálattelvőt,¹⁰ Csakis ételekkel meg italokkal és különböző mosakodásokkal-melyek testi rendszabályok-a megjobbulás idejéig kötelezők.¹¹ Krisztus pedig megjelenvén, mint a jövő jónak főpapja, **a nagyobb és tökéletesebb, nem kézzel csinált, azaz nem e [földi] világból való sátoron** keresztül,¹² És nem bakok és tulkok vére által, hanem az ő tulajdon vére által ment be egyszer mindenkorra **a [mennyei] szentélybe**, örök váltságot szerezve.

Zsid 9:24 Mert **nem kézzel csinált szentélybe**, az **igazinak csak másolatába** ment be Krisztus, hanem **magába a mennybe**, hogy most **Isten színe előtt** megjelenjék érettünk.

Zsid 10:19-21 Mivelhogy azért atyámfiai bizodalunk van **a (mennyei) szentélybe való bemenetelre a Jézus vére által**,²⁰ Azon az úton, amelyet ő szentelt nekünk új és élő út gyanánt, a kárpit, azaz az ő teste által.

Vö. Jel 7:15; 14:15-17; 15:5-8

Ezekből az Igéből méginkább világossá válik az, hogy milyen komoly üdvtörténeti visszalépés lenne ha ismét elkészülne egyfajta másolata a mennyei templomnak itt a földön. Hiszen a végső cél valójában mindig is az volt, hogy *az igazi, mennyei szentélyben, az Isten közvetlen színe előtt szerezzen valaki tökéletes, végleges engesztelést* a mi bűneinkért. Erre egyetlen emberi főpap sem volt képes a földi szentélyben. Erre a végső nagy engesztelésre mutattak előre az ÓSZ-i áldozati szertartások. Ám ezek csak árnyékai voltak az eljövendő végső valóságnak, aki maga Krisztus (Kol 2:17; Zsid 10:1)! Most, hogy Krisztus eljött és elvégezte az engesztelést a mennyei, valódi templomban, ugyan mi szükség lenne még az ÓSZ-i kultuszra vagy annak akármilyen továbbfejlesztett változatára egy újonnan felépülő földi templomban? Miért akarná bárki is egy matchbox-ra cserélni az *igazi* autóját?!

Azt is megtudhatjuk a Jelenések könyvéből, hogy a valódi **oltár és a szentláda** is a mennyei dimenzióban van, melyeknek a földi oltár és szentláda csupán a másolatai voltak:

Jel 8:3 És jöve egy másik angyal, és megállta az **oltárnál**, arany tömjénezőt tartva; és adaték annak sok tömjén, hogy tegye minden szenteknek könyörgéseihez az **arany oltárra**, a mely a királyiszek előtt vala. Vö. 8:13.

Jel 11:19 És megnyilatkozáék az **Isten temploma a mennyben, és megláttaték az ő szövetségének ládája az ő templomában**.

Sokan próbálják kideríteni, hogy vajon mi történhetett a szentládával. Van, aki azt állítja, hogy meg is találta (Ron Wyatt).²⁰ De hadd kérdezzem meg ismét, hogy vajon mi szükségünk lenne még az árnyékokra, ha egyszer már "megtaláltuk" az igazit? Nem az a lényeg, hogy az, aminek a földi láda a makettje, másolata, utánzata volt csupán, már megvan, a mennyben fenn a trónusnál? A szentláda megtalálásnak körülbelül annyi jelentősége lenne, mint a torinói lepelének. A földi szentláda nem

²⁰ <http://www.youtube.com/watch?v=ETx7efSe5qs>.

lenne több, mint egy vallási ereklye, egy kegytárgy, melynek az üdvösségünk és az üdvtörténet szempontjából semmilyen szerepe vagy jelentősége sincs többé.²¹ Erre is áll az Ige felhívása:

Kol 3:1-2 Annakokáért ha feltámadtatok a Krisztussal, **az odafelvalókat keressétek**, ahol a Krisztus van, az Istennek jobbján ülven;² **Az odafelvalókkal törődjétek, ne a földiekkel.**

Azaz ne az árnyékokkal, a másolatokkal törődjünk, amelyek e földön voltak vagy vannak, hanem a valódival, amely jelenleg odafent van. Ezekhez a valódi, mennyei dolgokhoz igazítva kell élnünk e földi életünket. Azt is tudjuk, hogy a mennyei templomban van egy oltár is, azaz hogy a mennyben van az *igazi* oltár (Jel 14:18). És azt is tudjuk, hogy a mennyei templom Isten királyi trónterme is egyben, ahonnan Isten (Jézus Krisztus által) az egész világmindenséget kormányozza. Minden bizonnyal ide ragadtatott el Ézsaiás próféta is.

Ézs 6:1-4 Amely esztendőben meghalt Uzziás király, láttam az **Urát ülni magas és felemeltetett trónon**, és palástja betöltötte a **templomot**;² Szeráfok állanak vala felette: mindegyiknek hat-hat szárnya vala: kettővel arcát fedte be, kettővel lábait fedte be, és kettővel lebegett;³ És kiált vala egyik a másiknak, és mondá: Szent, szent, szent a seregeknek Ura, teljes az egész föld az ő dicsőségével!⁴ És megrendültek az ajtó küszöbei a kiáltónak szavától, és a **ház** betelt füsttel.

vö. Zsolt 11:4; 18:6[7]; Zsolt 103:19; 1 Kir 22:19.

Jézus tanításában is megjelenik Isten jelenlétének ez a kettőssége:

Mt 5:34-35 Én pedig azt mondom néktek: Teljességgel ne esküdjétek; se **az égre, mert az az Istennek királyi széke**;³⁵ Se a földre, mert az az ő lábainak zsámolya; se Jeruzsálemre, mert a nagy Királynak városa.

Mt 23:21-22 És aki a [jeruzsálemi] **templomra** esküszik, esküszik arra és Arra, **aki abban lakozik**.²² És aki **az égre** esküszik, esküszik **az Isten királyiszéke**re és arra, ki abban ül.

Jézus azt ígéri:

Jel 3:21 Aki győz, megadom annak, hogy az én [mennyei] királyiszékeembe üljön velem, amint én is győztem és ültem az én Atyámmal az ő [mennyei] királyiszékeiben.

A fenti Igék alapján úgy tűnik tehát, hogy a mennyei templom/szentély továbbra is létezik, vagy inkább mindig is létezett, mint végső valóság, és Jézus Krisztus jelenleg ebben a mennyei szentélyben teljesíti Melkisédek rendje szerinti főpapi-királyi szolgálatát (Zsid 6:20, 17:17, 21). A földi szentsátor, majd a templom ennek a mennyeinek az utánezatai, másolatai, a valódinak az árnyékai voltak csupán. Miután Krisztus bemutatta a tökéletes engesztelő áldozatot és az áldozat vérét, mint főpap, bevitte a mennyei szentek szentjébe Isten tróntermébe (Jel 16:17), többé nincs szükség a földön áldozati, ceremoniális rendelkezésekre, sem földi szentélyre, ahol tovább folyik az áldozatbemutatás, azaz nincs szükség az árnyékok, utánezatok megőrzésére!

Zsid 10:18 Ahol pedig bűnök bocsánata vagyon, ott **nincs többé bűnért való áldozat**[bemutatás].

Zsid 7:24-28 De ennek, minthogy örökké megmarad, változhatatlan a papsága.²⁵ Ennekokáért ő mindenképen üdvözítheti is azokat, akik **őáltala járulnak Istenhez**, mert

²¹ Jeremiás próféta nem azt jövendölte meg, hogy egy nap majd újra előkerül a frigyláda, hanem, hogy "nem mondják többé: Az Úr szövetségének ládája! Szívére sem veszi senki, rá se gondolnak, meg sem látogatják, és nem készítik el újra" (Jer 3:16).

mindörökké él, hogy esedezzen értük. ²⁶ Mert ilyen főpap illet vala minket, szent, ártatlan, szeplőtelen, a bűnösöktől elválasztott, és aki az egeknél magasságosabb lett, ²⁷ Akinek nincs szüksége, mint a főpapoknak, hogy napról-napra előbb a saját bűneiért vigyen áldozatot, azután a népéért, mert ezt egyszer megcselekedte, maga-magát megáldozván. ²⁸ Mert a törvény gyarló embereket rendel főpapokká, de a törvény után való esküvés beszéde örök tökéletes Fiút.

Jézusnak nem kell több áldozatot bemutatnia, csupán annyi főpapi feladata van, hogy az egyszeri, tökéletes áldozatára hivatkozva folyamatosan közbenjárjon a mennyei Atya színe előtt a mennyei szentélyben mindazokért, akikért az áldozatot bemutatta, azaz, akik ezt a helyettes áldozatot hittel elfogadják. Ezzel a mi üdvösségünk örökre biztosítva van, hiszen Jézus nem szűnik meg közbenjárni értünk az Atya előtt a mennyei szentélyben! Dicsőség néked, Jézusunk!!! Főpapunk és Királyunk!

Zsid 6:19-20 Mely lelkünknek mintegy bátorságos és erős horgonya és beljebb hatol a kárpitnál, ²⁰ Ahoá **útnyitóul bement érettünk Jézus**, aki örökké való főpap lett Melkisédek rendje szerint.

A földi szentek szentje a mennyei templom, azaz Isten mennyei tróntermének földi kiterjesztése (Isten lábainak zsámolya) volt tehát, ahova csak az Áron családjából származó főpap léphetett be, évente egyszer, a Nagy Engesztelés napján és akkor is csak az illatáldozat füstjébe "burkolózva". Fontos látnunk azt is, hogy **a földi főpapokat soha nem követte a nép is a szentek szentjébe**, különben mind meghaltak volna Isten szentségének jelenlétében. Ezzel ellentétben Jézusról azt olvassuk, hogy ő, mint főpap *megnyitotta az utat számunkra*, azaz az ő ÚSZ-i népe számára is a szentek szentjébe, még hozzá a mennyei, valódi szentélybe, az Isten tróntermébe, a Királyok Királyának közvetlen jelenlétébe! Ez egy lélegzet elállító gondolat. Mi, egyszerű, bűnös földi halandók is bemehetünk Jézus után a mindenható Isten mennyei tróntermébe (jelenleg Lélekben, hit és imádság által, s majd egyszer fizikailag is)!

Ef 2:18 Mert Őáltala van **menetelünk** mindkettőnknek egy Lélekben **az Atyához**.

Ef 3:12 Akiben van a mi bátorságunk és **bizodalommal való menetelünk Istenhez** az Őbenne való hit által.

Zsid 7:17-19 Mert ez a bizonyágtétel: Te pap vagy örökké, Melkisédek rendje szerint. ¹⁸ Mert **az előbbi parancsolat eltöröltetik, mivelhogy erőtelen és haszontalan**, ¹⁹ Minthogy a törvény semmiben sem szerzett tökéletességet; de **beáll a jobb reménység, amely által közeledünk az Istenhez**.

Ezt az útnyitást vagy közeledést szimbolizálta a jeruzsálemi templom belső kárpitjának kettészakadása is (Mt 27:51; Mk 15:38; Lk 23:45).

Zsid 10:19-20 Mivelhogy azért atyámfiai bizodalomunk van a szentélybe való bemenetelre a Jézus vére által, ²⁰ Azon az úton, a melyet ő szentelt nekünk új és élő út gyanánt, **a kárpit, azaz az ő teste által**.

Egyesek szerint a kárpit kettéhasadása azonban nem csak azt jelezte, hogy megnyílt az út számunkra a valódi szentek szentjébe, a kegyelem királyi székéhez a mennyben (Zsid 4:16), hanem azt is, hogy Isten is "kitört" a földi szentek szentjéből és végleg "elhagyta" a jeruzsálemi templomot (ahogy Ezékiel idejében is elhagyta az első templomot, vö. Ez 11), mint elavult és létjogosultságát veszített ÓSZ-i intézményt és mint Izrael kiüresedett, lelkileg halott vallási intézményét (Mt 23:28), hogy valami drámai dolgot tegyen, t.i. hogy új templomot építsen: a keresztyén gyülekezetet, Id. Szentlélek kitöltése pünkösdkor! De utalhat *a menny és föld közötti összeköttetés helyreállítására is!* Azaz Isten

láthatatlan dimenziójának és a mi földi, látható dimenzióink, a bűneset következtében bekövetkezett kozmikus elválasztásának megszűnésére, amire Pál apostol is utal.²²

Ef 1:10 Az idők teljességének rendjére nézve, hogy ismét egybeszerkeszt magának mindeneket a Krisztusban, mind amelyek a mennyekben vannak, mind amelyek e földön vannak;

Kol 1:20 És hogy Ő általa békéltessen meg mindent Magával, békességet szerezvén az Ő keresztyének vére által; Ő általa mindent, ami csak van, akár a földön, akár a mennyekben.

vö. Mt 3:16; Lk 3:21 (Jézus keresztelesekor is megnyílik az ég); Apcsel 7:55-56 (István is láthatja a megnyílt eget, azaz a mennyet).

Jézus mennybemenetele és a jeruzsálemi templom lerombolása közti időszak

Érdeemes egy kicsit elidőzni ezen a ponton annál a kérdésnél is, hogy mindezek fényében és tudatában vajon miként viszonyultak az őskeresztyének a jeruzsálemi templomhoz. Ezzel kapcsolatosan az Apcselből a következőket tudhatjuk meg:

1. Az őskeresztyének rendszeresen összegyülekeztek a templomban, bizonyára azért, hogy ott imádkozzanak.

Apcsel 2:46 És minden nap egyakarattal kitarva a templomban, és megtörve házanként a kenyeret, részesednek vala eledelben örömmel és tiszta szívvel.

Apcsel 3:1 Péter és János pedig együtt mennek vala fel a templomba az imádkozásnak órájára, kilencre. vö. Dán 9:21.

2. Az őskeresztyének prédikáltak és tanítottak is a templom udvarában, Salamon tornácán.

Apcsel 3:11 Mikor pedig ragaszkodék Péterhez és Jánoshoz az a sánta, a ki meggyógyult, az egész nép álmélkodva összefuta ő hozzájuk a tornácba, mely Salamonénak nevezetik.

Apcsel 5:12, 20-21 Az apostolok kezei által pedig sok jel és csoda történt a nép között; és egyakarattal mindnyájan a Salamon tornácában valának... Menjetek el, és felállván, **hirdessétek a templomban** a népnek ez életnek minden beszédit! Azok pedig ezt hallván, bemenének jó reggel a templomba, **és tanítottak**.

Apcsel 5:42 És mindennap a templomban és házanként nem szűnnek vala meg **tanítani és hirdetni** Jézust, a Krisztust.

3. Isten is kinyilatkoztatta magát a templomban.

Péter és János a gyöngykapunál gyógyítják meg a sántát (Apcsel 3:1-10), Pál is a templomban imádkozott, amikor Isten elhívta őt a pogányok közti szolgálatra (Apcsel 22:17-21).

Mindennek ellenére úgy tűnik, hogy István (első vértanú) és Pál apostol mégis, mintha negatívan nyilatkoznának a földi templomépületről. Ám figyelmesen végigolvasva István védőbeszédét azt látjuk,

²² A kárpit kettéhasadásának vannak más lehetséges értelmezései is: 1. *Isten haragjának a jele*: amiképpen az ember a ruháját szaggatja meg, Isten a kárpitot szaggatja szét gyászában? 2. *A templom közelgő pusztulását vetíti előre*: Titusz római császár a saját kardjával hasította ketté a templom kárpitját (Kr. u. 70-ben, a templom lerombolásakor). 3. *A régi* (mózesi/ceremoniális/áldozati rendelkezéseket tartalmazó), ú.n. ó-szövetség *Isten általi érvénytelenné tételét jelzi*. Ld. Raymond E. Brown, *The Death of The Messiah* (2 vols, ABRL; London: Geoffrey Chapman, 1994), vol. 2, 1098-1118.

hogy István csupán azt akarja hangsúlyozni, amit én is újra meg újra hangsúlyozok, hogy t.i. *Isten jelenléte nincs automatikusan semmilyen kézzel csinált szentélyhez kötve*, beleértve a jeruzsálemi templomot is (Apcsel 7:48-50). Vagyis Isten mind a templomban, mind azon kívül és attól függetlenül is ki tudja jelenteni magát. Nem szabad a templomnak túl nagy jelentőséget tulajdonítani, sem bálványozni azt (és semmilyen más e földi egyházi intézményt sem, legyen az akár a saját egyházunk vagy felekezetünk), mint ahogy Jeremiás próféta idejében tette a nép (Jer 7:1-15). Úgy tűnik, Pál is ugyanezt hangsúlyozza athéni beszédében (Apcsel 17).

Különösen is fontos, és közvetlenül ide kapcsolódik az, amit Pál a Galata levélben ír a mennyei (eljövendő, új) és a földi (jelenlegi, régi) Jeruzsálemről:

Gal 4:24-26 Ezek mást példáznak: mert azok az asszonyok a két szövetség; az egyik a Sinai hegyről való, szolgásra szülő, ez Hágár [aki a mózesi törvény igáját jelképezi];²⁵ Mert Hágár a Sinai hegy Arábiában, hasonlatos pedig **a mostani Jeruzsálemhez**, nevezetesen fiaival együtt szolgál.²⁶ De a **magasságos Jeruzsálem szabad, ez mindnyájunknak** [értsd: minden Krisztusban hívőnek] **anyja** [azaz ez a mi szülővárosunk, mi erre a Jeruzsálemre születünk újjá].

A Zsidókhöz írt levél szerzője is ugyanerről ír:

Zsid 11:16 Így azonban **jobb** [állandó haza] után vágyódnak, tudniillik **mennyei** után; azért nem szégyelli őket az Isten, hogy Istenüknek neveztessek, mert **készített nekik várost**.

Zsid 12:22 Hanem járultatok **Sion hegyéhez** [de nem a földi Jeruzsálemben], **és az élő Istennek városához, a mennyei Jeruzsálemhez**, és az angyalok ezreihez.

Vagyis többé nem e földi Sion-hegy az, ami számít, ahová nekünk zarándokolnunk kellene, hogy Istennel találkozassunk, és ahol most a Szikladóm és az Al-Aksza-mecset van, hanem az, amelyik a mennyei Jeruzsálemben van! Teljesen hiábavaló, a modern kori "próféták" (mint pl. Tim LaHaye, Jerry B. Jenkins) vészjósló előrejelzéseire hallgatva, a figyelmünket a közelkeletre, azon belül is Jeruzsálemre összpontosítani, mintha Istennek további tervei lennének a földi Jeruzsálemmel és az ott esetlegesen újraépülő földi templommal.

Zsid 13:14 Mert nincsen itt maradandó városunk, hanem a jövendőt [az új, mennyből alászálló Jeruzsálemet] keressük.

Az Apostolok cselekedeteiről írt könyv és az ebben az időszakban keletkezett levelek tehát azt az *átmeneti időszakot* mutatja be, melynek során az első (többnyire zsidókból lett) keresztyének megtanultak, az újszövetségi kor szellemében élve, egyre inkább elszakadni a templomépülettől (azaz egy "szenthelyhez" kötött, ÓSZ-i vallásos gondolkodásmódtól) és az ahhoz kapcsolódó ÓSZ-i kultusztól, azaz egyre inkább megtanultak a betű ósága helyett a Lélek újságában járni (Rm 7:6), a földiek helyett az odafelvalókkal törődni (Kol 3:2), az árnyékok helyett a Krisztus által elhozott új szövetség valóságában élni (Kol 2:17). Jézus is erre utalt, amikor a samáriai asszonynak ezt mondta:

Jn 4:21-24 Asszony, hidd el nekem, hogy eljő az óra, amikor sem nem ezen a hegyen, sem nem Jeruzsálemben imádjátok az Atyát...²³ De eljő az óra, és az most van, amikor **az igazi imádók lélekben és igazságban imádják** az Atyát: mert az Atya is ilyeneket keres az ő imádóiuul.²⁴ Az Isten lélek: és akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják.

Ezt az Ó és Új szövetség időszaka közti átmenetet jelezte az is, hogy Jézus idejére **a Szentek szentje teljesen kiürült**,²³ ami a szentsátor idején még tele volt:

Zsid 9:3-5 A második kárpiton túl pedig az a sátor, melyet neveztek szentek szentének,⁴ Melyben vala az arany füstölő oltár²⁴ és a szövetség ládája beborítva minden felől arannyal, ebben a mannás aranykorsó és Áron kihajtott vesszeje meg a szövetség táblái,⁵ Fölötte pedig a dicsőség kérubjai, beárnyékolva a fedelet, amikről most nem szükséges külön szólni.

A Nagy Engesztelés napjára utalva, a szerző azt írja:

Zsid 13:11-13 Mert amely állatok vérének a főpap beviszi a szentélybe a bűnért, azoknak testét megégetik a táboron kívül.¹² Annakokáért Jézus is, hogy megszentelje az ő tulajdon vére által a népet, a kapun kívül szenvedett.¹³ Menjünk ki tehát Őhöz a táboron kívül, az Ő gyalázatát hordozva.

Azaz, ne a jeruzsálemi templomban (és az ott folyó ÓSZ-i áldozati kultuszban) keressük az Istenhez vezető utat, hanem a földi városon kívül, a jeruzsálemi templomtól függetlenül, kizárólag Jézus Krisztus golgotai keresztnél. Még egyszer hadd hangsúlyozzam a Zsid 13:14-et: *"Mert nincsen itt maradandó városunk, hanem az eljövendőt keressük."* Azaz az új, mennyei Jeruzsálemet, amely majd a mennyből fog alászállni (Jel 21:1-2) azután, hogy Isten megrendíti a jelenlegi világrendet (földet és eget):

Zsid 12:26-29 Kinek szava akkor, megrendítette a földet, most pedig ígéretet tesz, mondván: Még egyszer megrázom nemcsak a földet, hanem az eget is.²⁷ Az a még egyszer pedig jelenti az állhatatlan dolgoknak mint teremtményeknek megváltozását, hogy a rendíthetetlen dolgok maradjanak meg.²⁸ Annakokáért **mozdíthatatlan országot nyerve**, legyünk háladatosak, melynél fogva szolgáljunk az Istennek tetsző módon kegyességgel és félelemmel.

Ez a mozdíthatatlan ország érkezik majd el akkor, amikor az új Jeruzsálem alászáll a mennyből, melyről János azt írja:

Jel 21:22 És templomot nem láttam abban: mert az Úr, a mindenható Isten annak temploma, és a Bárány.

És ekkor fog kiteljesedni Haggeus próféciája:

Hagg 2:6-9 Mert ezt mondja a Seregeknek Ura: Egy kevés idő van még, és én megindítom az eget és a földet, a tengert és a szárazt.⁷ És megindítok minden népet, és eljön, akit minden népek óhajtanak, **és megtöltöm e házat dicsőséggel**, azt mondja a Seregeknek Ura.⁸ Enyém az ezüst és enyém az arany, azt mondja a Seregeknek Ura: **9 Nagyobb lesz e második háznak dicsősége az elsőnél**, azt mondja a Seregeknek Ura, és e helyen adok békességet, azt mondja a Seregeknek Ura.

Ez a "második ház" maga az új, mennyei Jeruzsálem:

Jel 21:24-26 És a pogányok, akik megtartatnak, annak világosságában járnak; **és a föld királyai az ő dicsőségeket és tisztességeket abba viszik**.²⁵ És annak kapui be nem záratnak nappal (éjszaka ugyanis ott nem lesz);²⁶ **és a pogányok dicsőségét és tisztességét abba viszik**.

²³ Jozefusz, *Zsidó háborúk*, V:219.

²⁴ Érdekes, hogy az arany füstölő oltár eredetileg a szentek szentje előtt helyezkedett el és nem a szentek szentjében, amelyen Áronnak és fiainak naponként kellett illatáldozatot bemutatniuk (Ex 30:6-7).

Egy fizikai templom felépülése és az ÓSZ-i ádozati kultusz újraindítása Krisztus, mint végső valóság elhagyását és az „árnyékokhoz” való visszatérést jelentené tehát (Kol 2:17). A templom újbóli felépüléséhez való ragszkodás pedig nem csak, hogy ellene mond Isten üdvtervének és a Szentírás egybefüggő tanításának, hanem egyenesen *apostáziához* (hitehagyáshoz, a keresztyén hittől való elforduláshoz) is vezethet, melytől különösen is óv bennünket Isten (Zsid 6:4-6)!

Talán akkor maradunk leginkább hűek a Szentírás progresszív Kijelentéséhez, ha azt mondjuk, hogy az ezékieli új templomra vonatkozó prófécia Jézus Krisztus első eljövételével, halálával és feltámadásával, illetve a keresztyén gyülekezet megalakulásával **kezdt** el beteljesedni és majd a mennyből alászálló új Jeruzsálem formájában fog **kiteljesedni**, mely megnevezés egyszerre vonatkozik magára a fizikai városra és Krisztus menyasszonyára, az egyházra is (Jel 21:2, 9, 10; Ef 5:23-32; Zsid 12:22-23).

Éden, mint az első szentély?

Fontos látnunk azt is, hogy a “templom” motívum az Édenkertben gyökerezik. Több minden is utal arra, hogy a templom, bizonyos értelemben az Édenkert rekonstrukciója volt, amolyan második Éden. Ádám, mint királyi pap az Éden kertjében szolgált Istennek, Isten pedig látható módon is jelen volt (ott járt-kelt) az Édenben az emberrel együtt (Gen 3). A leglényegesebb különbség az volt, hogy Ádámnak az Édenben nem kellett áldozatokat bemutatnia. Nézzük meg, mi minden szól amellett, hogy a templom az Éden kert rekonstrukciója volt.

1. Ádámnak és Évának azt parancsolja meg Isten, hogy „műveljék és őrizzék” az Éden kertjét (Gen 2:15). Talán nem meglepő, hogy ugyanezt a szópárt csak és kizárólag a későbbi **szentélyben szolgáló papok és léviták tevékenységének leírására** használja Mózes (Num 3:7-8; 8:26; 18:7). Ádám és Éva, mint az ősi (első) szentély papjai szolgáltak Istennek.
2. Az eredeti Éden-szentély is több részből állt: Éden, mint külső udvar, a kert, amely Édenben volt, mint belső szentély (Ld. Gen 2:8). Szentek szentjére nem volt szükség, hiszen Isten az egész Édenben jelen volt, nem volt bűn, sem bűnös világ, amitől el kellett volna különülnie az Ő dicsőségének.
3. Mózes ugyanazt a héber szót [מִתְהַלֵּךְ, *mithallék*] használja arra, amikor az Úr „jár-kel” az Édenkertben (Gen 3:8), mint amikor Isten jelenlétéről ír népe között, a szentsátorban (Lev 26:12; Deut 23:14 [15]; 2 Sam 7:6-7).
4. Az ÓSZ nagyon sokszor a templomot nevezi Isten nyugalmának/az isteni nyugalom helyének [מְנוּחָה, *mönúhá*] (ld. Zsolt 132:7,13; 1 Kr 28:2; 2 Kr 6:41; Ézs 66:1). A Zsid 4:4-5 Isten a teremtés 7. napján megkezdett nyugalmát, amely a földön annak idején az Édenkertben volt megtapasztalható, szintén Isten nyugalmának nevezi. Isten a 7. napon „beköltözött”/lakozást vett az Ő első földi szentélyében.
5. A Szentírás hasonló kifejezéseket használ mind a templom, mind az Édenkert leírására (1Kir 6:29,32; 7:18-20,22,24-26,42;49-50):
 - Isten kérubokat állított a kert bejáratához, hogy „őrizzék az életfájának útját.” (Gen 3:24). A kérubok feladata tehát a szenthely védelme volt, vagyis a bűnbe esett ember

és minden tisztátalan, bűnnel szennyezett dolog távoltartása. Talán nem véletlen, hogy Mózesnek, Isten parancsára 2 kérubot kellett a láda tetejére öntetnie a szentek szentjében (Ex 25:18-22) és kérubok díszítették a szentek szentjének bejáratánál függő kárpitot is, mely elválasztotta azt a szent helytől (Ex 26:31-33). Hasonló elrendezést látunk Salamon templomában is a szentek szentjében (1 Kir 8:6-7; 6:23-29, 32-35).

- A templom belső falain, illetve kapuin található kérubokon, pálmafák és kinyílt virágok (1 Kir 6:29, 32, 35), illetve a templom bejáratánál álló két rézszlopon található virág és gránátalma motívumok (1 Kir 7:19-22) szintén Édenre emlékeztetnek, ugyanígy az állati motívumok és formák (1 Kir 7:25, 29, 36). Ugyanez még markánsabban kijön az ezékieli új templom leírásában (Ez 41:18). S ha elfogadjuk Greg Beale felvetését, mely szerint a szent helyen álló hét ágú arany gyertyatartó az ősi élet fájának a szimbóluma volt,²⁵ akkor még szembetűnőbbé válik a hasonlóság az Éden és a későbbi szent helyek leírása között.²⁶
 - Salamont úgy mutatja be a szentíró, mint kertészt (amilyen Ádám is volt), aki „szólt a fákról is, a Libánon czédrusfájától az izsópig, a mely a falból nevededik ki; és szólt a barmokról, a madarokról, a csúszó-mászó állatokról és a halakról is.” (1 Kir 4:33)
 - Más bibliai könyvek is használnak az Édenkertre utaló kifejezéseket mind a salamoni templom (Zsolt 52:8; 92:13-15; JerSir 2:6-7), mind az eszkatológiai templom említésekor (Ézs 60:13,21).
6. Ezékiel úgy írja le Édent, Isten nyugalmának helyét, mint a templomot: Éden is egy hegyen volt (Ez 28:13,14,16,18), csak úgy, mint a jeruzsálemi templom és az ezékieli templom (Ez 40:2; 43:12).²⁷ A szenthely itt többszámiban van, de ez csupán arra utal, hogy Isten szentélyének több szent része, helyisége van, vö. Lev 21:23; Ez 7:24; Jer 51:51 [a „szenthely”, „templom” szavak a héberben többszámiban vannak].

Ez 28:13 Édenben, Isten kertjében voltál; rakva valál minden féle drágakövekkel: karniollal, topázzal és jáspissal, társiskővel és onixsal, berillussal, zafirral, gránáttal és smaraggdal; és karikáid mesterkézzel és mélyedéseid aranyból készültek ama napon, melyen teremtettél.¹⁴ Valál felkent oltalmazó Kérub; és úgy állattalak téged, hogy **Isten szent hegyén valál**, tüzes kövek közt jártál.¹⁵ Feddhetetlen valál útaidban attól a naptól fogva, melyen teremtettél, míg gonoszság nem találtaték benned.¹⁶ Kereskedésed bősége miatt belsőd erőszakossággal telt

²⁵ Beale, 71.

²⁶ Az arany gyertyatartó részletes leírását ld. az Ex 25:31-36; 37:17-24; Num 8:1-4-ben; . A Jelenések könyve szerint az arany gyertyatartók a gyülekezetet szimbolizálják (Jel 1:12, 20), mely szimbólum a Zak 4:2skk-ből származik, ahol a hétágú gyertyatartó Izrael hűségese maradványát jelképezi. Ld. Gregory K. Beale, *The Book of Revelation*, (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1999), 206-207); Barry G. Webb, *The Message of Zechariah*, (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 2004), 92-93.

²⁷ Ld. Beale, 146.

meg és vétkezél; azért levetélek téged **az Isten hegyéről**, és elvesztélek, te oltalmazó Kérub, a tüzes kövek közül.²⁸

Majd így folytatja:

Ez 28:18 Vétkeid sokaságával kereskedésed hamisságában **megfertéztetted szenthelyeidet**; azért tüzet hoztam ki belsődből, ez emésztett meg téged; és tevélek hamuvá a földön mindenek láttára, a kik reád néznek.

7. A Jel 22:1-3 is olyan kifejezésekkel írja le a mennyből alászálló várost (az új Jeruzsálemet), mint az Éden kertjét.

Jel 22:1 És megmutatá nékem az élet vizének tiszta **folyóját**, a mely ragyogó vala, mint a kristály, az Istennek és a Báránynak királyiszekéből jövén ki² Az ő utcájának közepén. És a folyóvizén innen és túl **életnek fája** vala, mely tizenkét gyümölcsöt terem vala, minden hónapban meghozván gyümölcsét; és levelei a pogányok gyógyítására valók.³ És semmi elátkozott nem lesz többé; és az Istennek és a Báránynak királyiszéke benne lesz; és ő szolgálai szolgálnak néki;

8. Éden volt az első ősi vízforrás (Gen 2:10)! Az ezékieli templom is egy Édenhez hasonló vízforrás (Ez 47:1-9), Jézus nem véletlenül mondja, hogy élő víznek folyamai ömlenek a benne hívők belsejéből (Jn 4:14). A Jelenések könyvében víz folyik Isten királyi trónusától (Jel 22:1). A Zsolt 36:8-9-ben azt olvassuk:

Zsolt 36:8 (36:9) Dúslakodnak **háznak** bőséges javaiban; megitatod őket gyönyörűséged [szó szerint: **Édeneid**] folyóvizéből.

Itt a héber költészetben gyakran használt parallelizmusban Isten *házát* Isten *Édeneinek* felelteti meg a zsoltáros.

9. Ádám és Éva engedetlensége, Isten elleni lázadása az Éden szentélyéből történő kiűzetéssel járt. Izrael engedetlensége a templom lerombolásához és az ígért földjéről [a második Édenből, ld. Gen 13:10; Ézs 51:3; Ez 36:35; 47:12; Joel 2:3] történő kiűzetéséhez vezetett. Mindkét esetben Isten jelenlététől szakítottak el az ellene lázadók. Jézus elutasítása után a templom ismét leromboltatik (Kr. u. 70-ben) és Krisztus testében, a keresztyén gyülekezet formájában épül újjá. Ez az a templom („hely”), ahol az édeni lét és a pusztai vándorlás során megtapasztalt isteni jelenlét ismét megvalósul, ld. Gen 8:3; Lev 26:12; 2 Kor 6:16!

Mikor tért vissza az Úr dicsősége a Krisztusban újjáépített templomba?

Az ÚSZ tanúsága szerint az Úr dicsőséges jelenléte, az ÓSZ-i próféciaikkal összhangban, (legkésőbb) Pünkösdkor, azaz a Szentlélek kitöltetésekor tért vissza az Ő új templomába,²⁹ vö. Ez 43:1-9, Mal 3:1;

²⁸ Fontos megjegyeznünk, hogy az Ezékiel 28-ban elsősorban Tírusz királyának felfuvalkodásáról és megaláztatásáról olvasunk, mely Sátán ősi lázadásának mintájára ment végbe. Az ősi sátáni lázadás ismétlődött meg Tírusz esetében is, ezért használja ezt a képletes leírást Ezékiel Tírusz lázadásának bemutatására.

²⁹ Az ÓSZ egy helyen a Sínai-hegyre, ill. a szentélyre leereszkedő tüzes felhővel azonosítja Isten Lelkét, ld. pl. Num 11:25, vö. Ézs 63:11; Hag 2:5; Neh 9:19-20. Figyelemre méltó az is, hogy Lukács hasonló szavakkal írja le a pünkösdi eseményt, mint a Sínai-hegynél történeteket. Erről az érdekes összefüggésről bővebben ld. Greg Beale, „The Descent of the Eschatological Temple in the Form of the Spirit at Pentecost” Part 1, *Tyndale Bulletin* 56.1 (2005), 73-90. old.

Apcsel 2. Erre utal, a többi között az is, hogy Lukács ugyanazokkal a szavakkal írja le a Szentlélek kitöltését, mint Isten dicsőségének a korábbi szentsátorba és templomba való „beköltözését” (Ld. fentebb, Ex 40:34; 1 Kir 8:11):

Apcsel 2:2-4 És lőn nagy hirtelenséggel az égből mintegy sebesen zúgó szélnek zendülése, és betöltötte az egész házat, ahol ülnek vala. És megjelentek előttük kettős tüzes nyelvek és üle mindenikre azok közül. ⁴ És megtelének mindnyájan Szent Lélekkel,

Mégjobban kijönnek a hasonlóságok, ha a három igevers ősi görög szövegét is összevetjük:

Ex 40:34	1 Kir 8:11	Apcsel 2:2, 4
„és az úrnak dicsősége betöltötte a hajlékot.” καὶ δόξης κυρίου ἐπλήσθη ἡ σκηνή	„az úr dicsősége betöltötte az úrnak házát.” ἐπλησεν δόξα κυρίου τὸν οἶκον	„és betöltötte az egész házat.” καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον „és betöltettek mindnyájan Szent Lélekkel” καὶ ἐπλήσθησαν πάντες πνεύματος ἁγίου

Különösen is érdekes az Apcsel nyelvezete, hisz „a ház betöltése” (πληρώω, pléroó) egyértelműen a korábbi szentélyek betöltésére utal, de a korábbi szentélyek „betöltésére” a görög ÓSZ (LXX) által használt kifejezést (πίμπλημι, pimplémi) Lukács az Apcsel 2:4-ben nem „a ház”,³⁰ hanem az apostolok, azaz az ÚSZ-i templom/szentély betöltésére használja! A Krónikák könyvének leírása még jobban kidomborítja ezt a hasonlóságot a korábbi szentélyek és az apostoli egyház Isten dicsőségével történő „betöltése” között, hisz ott még arról is olvasunk, hogy a pünkösdi jelenségekhez hasonlóan, „**tűz szállt le az égből... és az úr dicsősége betöltötte a házat.**” (2 Krón 7:1, vö. Lev 9:24).

Isten dicsősége tehát Pünkösdkor, a Szentlélek formájában szállt le és „költözött be” végre az Ő új templomába. Ez az eszkatológiai templom többé már nem romboltatik le, mert *nem emberi kéz által építettett* és mert *nem a mi engedelmességünktől függ annak megmaradása*, hanem az építő, Jézus Krisztus, engedelmességétől. Mi az Ő tökéletes engedelmességébe és helyettes áldozatába vetett hit által váltunk részeseivé (építő köveivé) ennek az új templomnak, Krisztus testének, vagyis magának Krisztusnak.

³⁰ Egyesek szerint „a ház” magára a templomra utal, hiszen az ünnep alkalmával bizonyára a templomban tartózkodtak („ültek”, ld. Ezsd 10:9) a tanítványok is (vö. Lk 24:52-53). Eszerint az értelmezés szerint tehát Isten a régi, képmutató vallásosságáról hírhedt templomépületet töltötte volna be a maga jelenlétével, ami kicsit furcsának tűnik, de nem kizárt. Valószínűbbnek tűnik, hogy itt egyszerűen csak valakinek a házáról van szó, vagy arról a bizonyos házról, amelynek a felső szobájában korábban egyszer már összegyülekeztek a tanítványok (Apcsel 1:13). Ez a ház nagyon közel lehetett a templomhoz, hisz úgy tűnik, hogy a templomba összesereglett ünnepi tömeg is hallhatta a „sebesen zúgó szélnek zendülését” (Apcsel 2:5-6).

A világ teremtése és a szentsátor építése

Érdeemes megfigyelni, hogy Mózes hasonló szavakkal írja le a szentsátor építését, mint a világ teremtését (a héber szöveg még jobban visszaadja a szókincsbeli egyezést, amit megpróbálok az ősi szöveg alapján pontosított fordítással érzékeltetni).³¹

Gen 1:31 És látá Isten, hogy minden a mit teremtett vala, ímé igen jó. És lőn este és lőn reggel, hatodik nap.	Ex 39:43 És látá Mózes minden munkát, és ímé elkészíték azt, úgy készíték el, a mint az úr parancsolta vala, és megáldá őket Mózes.
Gen 2:1 És elvégezteték az ég és a föld, és azoknak minden serege.	Ex 39:32 És elvégezteték a gyülekezet sátora hajlékának minden munkája;
Gen 2:2 ...és elvégezte Isten a hetedik napon minden munkáját.	Ex 40:33 ...és elvégezte Mózes a munkát.
Gen 2:3 És megáldá Isten a hetedik napot, és megszentelé azt; mivelhogy azon szűnt vala meg minden munkájától, melyet teremtve szerzett vala Isten.	Ex 39:43 És megtekinte Mózes minden munkát, és ímé elkészíték azt, úgy készíték el, a mint az úr parancsolta vala, és megáldá őket Mózes.

Mindkét esemény hét beszéd-aktus köré csoportosul: „és így szólt Isten” (Gen 1:3,6,9,14,20,24,26; vö. 11, 28, 29) és “szólt az Úr Mózesnek” (Ex 25:1; 30:11,17,22,34; 31:1,12).³² Az első aktus a szentsátor alapanyagának „előteremtése” volt, hasonlóan a kozmosz alapanyagának előteremtéséhez (Ex 25:1skk, vö. Gen 1:2). A harmadik aktus a rézmedence (Salamon „réztenger”-nek nevezi, 1Kir 7:23) elkészítése volt, ld. a tenger megteremtését (Ex 30:17skk, vö. Gen 1:9-10). A hatodik aktus során Isten az ő Lelkét adja két emberbe, hogy képesek legyenek megvalósítani Isten tervét (megépíteni a szentélyt), hasonlóan Ádám és Éva teremtéséhez és Isten lelkével/leheletével való betöltéséhez (Ex 31:1skk, vö. Gen 2:7). Majd a hetedik aktus keretében Isten a Sabbat (azaz a teremtés 7. napjának) megtartását hangsúlyozza és a világ teremtésére hivatkozik (Ex 31:12-18, vö. Gen 2:2-3).

Elgondolkodtató, hogy Salamon *7 évig* építette a templomot (1 Kir 6:38), a *7. hónapban* szentelte föl, méghozzá a lombsátrak ünnepén, mely *7 napig* tartott (1 Kir 8) és a templomszentelési beszéd is *7 kérés* köré csoportosult (1Kir 8:31-55).

³¹ A többi között, John Walton szerint az anyagi világ megteremtése egy kozmikus templomépítés volt, mely összhangban van más népek ősi elképzeléseivel is, ld. John Walton, *The Lost World of Genesis One: Ancient Cosmology and the Origins Debate* (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 2009). Walton, Beale és más írásmagyarázók szerint a szentsátor és a templom egyfajta *mikro-kozmosz* voltak, a világegyetem kozmikus templomának miniatűr, szimbolikus leképeződései. Josephus feljegyzései szerint a templom kárpitjain pl. a csillagos eget (a kozmoszt) ábrázoló díszítés volt látható, ld. Josephus Flavius, *A zsidó háború*, 5.21014; *A zsidók története*, 3.132.

³² Beale, 61.

Amiképpen Isten a teremtés végeztével megpihent, úgy a szentsátor, de méginkább a templom elkészültével is pihenést vett a szenthelyen. Erről beszél pl. a zoltáros:

Zsolt 132:7-8, 13-14 Hadd menjünk be az ő hajlékaiba, boruljunk le lábainak zsámolyához!⁸
Indulj Uram, a **te nyugvóhelyedre**: te és a te hatalmadnak ládája!...Mert a Siont választotta ki az úr, azt szerette meg magának lakhelyül:¹⁴ **Ez lesz nyugvóhelyem örökre**; itt lakozom, mert ezt szeretem;

Mindennek bővebb kifejtését ld. a „*Mit jelent bemenni Isten nyugalmaiba?*” c. tanulmányban (<http://bpbibliaiskola.hu/Content/docs/Isten%20nyugalmarol.pdf>).

Mi van, ha mégis felépül a jeruzsálemi templom?

Mi van akkor, ha mégis felépül egy újabb templom Jeruzsálemben, az új Jeruzsálem földre szállása előtt? Nos, ez nem kizárt. De az sem, hogy ez nem Jézus Krisztus és a Benne hívők műve lesz. A szabadkőművesek (és a velük karöltve a háttérben munkálkodó Illuminátusok) egy keresztyénellenes ún. „új világrénd” (Novus Ordo Seclorum, ld. az 1 dolláros bankjegyet) megvalósításán dolgoznak, döntő többségében cionista kabbalisztikus (tehát erősen okkult befolyás alatt álló) emberekből állnak. A szabadkőművességben központi helyet foglal el a salamoni templom (lenyűgöző geometriai arányainak köszönhetően) és bizony komolyan fontolgatják annak felépítését is, sőt meg merem kockáztatni, hogy ők sürgetik legjobban ezen grandiózus projekt mielőbbi megvalósulását. Edward Waite, okkultista szabadkőműves a következőket írja: *“A Kőművesség legfelsőbb szintjein annak titkos tervén dolgoznak, hogy miként építhetnének fel egy újabb templomot Jeruzsálemben”*³³. A Szabadkőműves Biblia bevezetőjében a következő áll: *“egészen napjainkig Salamon temploma minden Kőműves lelki otthona.”*³⁴ Egy a skót rítus szerinti 33. szintű szabadkőműves ezzel összhangban azt írja: *“A szimbolizmus Kőműves tudományát alkotó minden objektum közül a Kőművesek által legfontosabbnak és legnagyobb becsben tartott és messze menőig legjelentősebb [objektum] a jeruzsálemi templom... Próbáld meg megfosztani a Szabadkőművességet a Templomtól való függésétől; hagyj ki a szertartásokból minden hivatkozást eme szent létesítményre és annak legendájára és minden a Templomhoz kapcsolódó hagyományra és az egész rendszer azonnal romlásnak indul és elpusztul...”*³⁵ Egy zsidó cionista vezető, Shlomo Chaim Hacohen Aviner rabbi, a következőket nyilatkozta: *“Nem szabad megfeledkeznünk arról... hogy a számkivetettségben élők egybegyűjtésének és államunk megalapításának legfőbb célja a templom felépítése. A templom a piramis csúcsa [megj.: ld. az 1 dolláros bankjegyet!]”*³⁶ Sok zsidó és keresztyén egyetért abban, hogy e cél megvalósulása érdekében a jelenleg a Templom-hegyen álló Szikla dómot meg kell semmisíteni.³⁷ E mozgalom legjelentősebb szervezetei a *Temple Mount Faithful* (Templom-hegy

³³ Arthur Edward Waite, *A New Encyclopedia of Freemasonry and of Cognate Instituted Mysteries: The Rites, Literature and History*, Vol. II, (Weathervane Books, 1970), 486-487. old.

³⁴ *Masonic Holy Bible, Temple Illustrated Edition*, (A.J. Holman Co., 1968), 14. old.

³⁵ Albert Mackey (33°) and Charles T. McClenachan (33°), *Encyclopaedia of Freemasonry*, Revised Edition, by Edward L. Hawkins, 30° and William J. Hughan, 32°, Volume II, M-Z, (Chicago, New York, London, The Masonic History Company, 1873., rev. 1927)

³⁶ Idézi G. Halsell, "Eradicating Muslims and Christians from Jerusalem" ["Moszlimok és keresztyének kiirtása Jeruzsálemből"] c. cikkében (*Washington Report*, November/December 1996, 16-17.).

³⁷ Bár vannak akik ezt nem tartják szükségesnek, mert szerintük az egykori templom észak-nyugati sarka több, mint 1000 méterre (330 láb) volt a Szikla dómtól, ld. Randall Price, *The Coming Last Days Temple* (Eugene: Harvest House, 1999), 342-344.; Hal Lindsay, *Israel and the Last Days* (Eugene: Harvest House, 1983), 29.

hívei), a *Jerusalem Temple Foundation* és a *Temple Institute*, melyek több millió dollár támogatást kapnak az Egyesült Államoktól (amerikai keresztényen cionistáktól)³⁸.

Nem lennének tehát meglepődve, ha ez a mozgalom, az antikrisztussal az élen valóban felépítené a salamoni templomot Jeruzsálemben, a Szikla dóm helyén, mely nagy valószínűséggel egy újabb világháború kirobbanásához vezetne (hacsak nem sikerül az antikrisztusnak ideiglenesen kivívnia a világbékét, azaz megbékíteni egymással a nagy világvallásokat). A Biblia világos kijelentését felszínesen ismerő, az ÓSZ-i prófécia kizárólag szó szerinti beteljesedését valló premillenista, diszpenzacionalista, messianisztikus keresztények és zsidók tömegesen esnének áldozatul az ördög személyvesztésének³⁹ és az antikrisztusban, tévesen, a messiást imádnák az újonnan felépített jeruzsálemi templomban. Hangsúlyozom, hogy ez csupán egy gondolatkísérlet, mely talán nem is áll olyan messze a valóságtól.⁴⁰

³⁸ G. Halsell, *Forcing God's Hand* (Washington: Crossroads International, 1999), 63-73.

³⁹ Mindennek bővebb kifejtését ld. Stephen Seizer, "The Temple in Contemporary Christian Zionism" in T. Desmond Alexander és Simon Gathercole, szerk., *Heaven on Earth* (Cumbria, CA: Paternoster, 2004), 247-268. c. tanulmányában.

⁴⁰ <http://watchertimes.wordpress.com/2012/09/09/the-antichrist-freemasons-and-the-third-temple-rumor-or-not/>